

δέσεις τηροῦσι πάντοτε τὴν αὐτὴν μορφήν, ἵνα ἔχουσιν ἐντὸς τῶν δρίων τῆς ἐμπειρικῆς προόδου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν φανταστικῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν, ἢ εἰρημένη πρόδοσ οὐγεὶ τούναντίον εἰς νέας διαπλάσεις ἐννοιῶν, αἵτινες, ἔνεκεν τῶν κατὰ ποιδὺ ιδιοτήτων αὐτῶν, διαφέρουσι τῶν πρὸς αὐτὰς συγγενῶν πραγματικῶν ἐννοιῶν, ἐκ τῆς προϊούστης ἔξελιξεως τῶν ὅποιων προέρχονται αὗται. Ἐὰν κατὰ ταῦτα ἡ ἀπεριόριστος αὕτη πρόδοσ μένη ποσοτικὴ ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, μεταβάλλεται εἰς ποιοτικὴν ἐν τῇ δευτέρᾳ. Οὕτως αἱ δύο αὗται κατηγορίαι τῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν ἔχουσι τὰς δύο νοητὰς μορφὰς τοῦ ἀπελφου, δηλαδὴ τὴν ποσοτικὴν καὶ τὴν ποιοτικὴν αὐτοῦ μορφὴν. ΠΙ πρώτη τῶν μνημονεύθεισῶν κατηγοριῶν τούτων περιορίζεται εἰς τὴν μόρφωσιν μᾶς μὴ δεδομένης πραγματικότητος, ἢ δὲ δευτέρᾳ οὐγεὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τινὰ ιδεατὴν αἰδανότητα.

Ἐκ τῶν προκατεθέντων συνάγονται δύο ὅροι, ἀφορῶντες εἰς τὰς ὑπερβατικὰς ιδέας. Πρῶτον δέοντας νὰ ὑποθέσουμεν ὅτι οἱ αὐτοὶ θεμελιώδεις τύποι τῶν πραγματικῶν καὶ τῶν φανταστικῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν μὲ τὴν ἐν τῇ δημοπαντὶ αὐτῶν ὑποδηλουμένην διάφορον σημασίαν ἀπαντῶσι πανταχοῦ. Λεύτερον δὲ πρέπει νὰ λάβωμεν πρὸ δρθελμῶν, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ ἐμπειρικῆς δεδομένου εἰς τι μὴ δεδομένον μετάβασις ἐμφενίζεται ὡς πρόδοσ, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ταύτις, συνδεομένη πρὸς τὰς μορφὰς τῆς νοήσεως καὶ πρὸς τὰς μετ' αὐτῶν σχετικούμενις ιδιαιτέρους τυπικὰς ἐννοίας. Ὅθεν εὑνόλως ἀγόμεθα εἰς τὴν προστέθεστιν ὅτι, καθ' ὃν τρόπον συμβαίνει τούτῳ ἐν τῷ μαθηματικῷ πεδίῳ, ἡ πρόδοσ οὐτῇ θὰ ἔχῃ πανταχοῦ μόνον τυπικὴν (εἰδολογικὴν) σημασίαν, καὶ ὅτι οὐδαμός θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ σχετίζεται πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐσκεμμένου.

4. Γενικοὶ δροι τῶν φυσικῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν.

Τὸ πρῶτον τῶν εἰρημένων συμπεριεργασμάτων πρέπει νὰ δεχθῶμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ως ἀλιγθές. Ἐπειδὴ ἡ μεταξὺ τῆς ποσότητος καὶ τῆς ποιότητος ὑφισταμένη διαφορὰ διατηρεῖ τὴν θεμελιώδη σημασίαν αὐτῆς ἕπει πάντων τῶν πεδίων τῆς νοήσεως, αἱ μαθηματικαὶ ἔκειναι μορφαὶ τῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν εἶνε πρόδηλως μόνον παραδείγματα δύο ἐν τῇ νοήσει ἐνυπαρχουσῶν ἐμπράκτων ἀποδείξεων τῆς τάσεως πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐμπειρικῶς νοουμένης πραγματικότητος. Τούτο διότι δὲν σημαίνει

βεβαίως, θτι ή δέξια ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀποδεῖξεων εἶνε ή αὐτή. Εἰς τὰς πραγματικὰς ὑπερβατικὰς ἰδέας ὁφελομεν βεβαίως ν' ἀποδώσωμεν πανταχοῦ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ήτις δέον ν' ἀπονεμηθῇ εἰς τὰς καθαρῶς μαθηματικὰς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου. Ὁ χῶρος, ὁ χρόνος, ὁ ἀριθμὸς πραγματικῶν ὅντων εἶνε, καὶ ἔκτὸς τοῦ πεδίου τῆς εἰδικῆς μαθηματικῆς διαπλάσεως τῶν ἐννοιῶν, ἀντικείμενα ἀπεριορίστου προόδου· η δὲ μαθηματικὴ ἐννοία τοῦ ἀπείρου δεικνύει μόνον ἐνταῦθα μίαν γενικῶς ἵσχυουσαν δέξιασιν τῆς νοήσεως. Οὐχ ἡττον τοιαῦται ἰδέαι, αἵτινες, καίπερ μὴ ἀνήκουσαι εἰς τὰς τυπικὰς ἐννοίας τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, αἴρονται μόριως ἐν τῇ ὅδῷ τῆς προόδου ὑπὲρ πᾶν ἐμπειρικῶς δεδομένον μέριον, καθὼς ἐπὶ παραδείγματι η ἰδέα τῆς αἰτιότητος τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων, δέον νὰ νοῶνται ὡς συμπληροῦσαι τὴν πραγματικότητα καὶ ὡς ἔχουσαι καθ' ἑαυτὰς πραγματικὴν σημασίαν. Ἀλλως διμοις ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς φανταστικὰς ὑπερβατικὰς ἰδέας. Εἰς τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην αἱ φανταστικαὶ ἰδέαι ἔχουσι, καὶ ἐκεῖ ἐνθα διδεμένα ἔλπις ὑπάρχει πραγματικῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, μεγίστην σπουδαιότητα, ἐνεκεν τῆς γενικότητος τῶν διαμορφώσεων τῶν ἐννοιῶν, εἰς δὲ ἄγονουσιν αὗται. Οὐχὶ δὲ δλιγότερον συνέσταται η δέξια αὐτῶν ἐν τούτῳ, θτι ἐπιτρέπονται εἰς ἥμας νὰ ἐξετάζωμεν τὰς πραγματικὰς ἐννοίας ἀπὸ γενικωτέρας τινδες ἀπόψεως, καὶ ἐν τούτῳ, θτι ὑποβοηθοῦσιν ἥμας εἰς τὸ ν' ἀντιλαμβανόμεθα τῶν ἐννοιῶν τούτων ἀπὸ ἀκριβεστέρας καὶ μᾶλλον ἀργηρημένης ἀπόψεως. Οὔτως η μελέτη τῶν φανταστικῶν ἀριθμῶν σπουδαίως προήγαγε τὴν γνῶσιν τῆς οὐσίας τῶν ἀρνητικῶν ποσῶν, εἰς δὲ τὴν ἀκριβεστέραν ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ χώρου τὰ μάλιστα συνέτεινεν η ἀνάλυσις φανταστικῶν πολλοτήτων παρεμφεροῦς εἶδους.

'Ἐνῷ προηγουμένως,—ἢνα μεταχειρισθῆτεν τὴν γλῶσσαν τῶν λογικευομένων,—ἔλαμβάνετο ὑπ' ὅψιν μόνον τὸ περιεχόμενον τῶν περὶ ὃν ὁ λόγος ἐννοιῶν, κατέστη διὰ τῶν εἰρημένων ὑπερβατικῶν θεωριῶν δυνατὴ η ἔρευνα τῆς ἐπιδείξεως η περιοχῆς αὐτῶν. "Ἄν διμοις αἱ φανταστικαὶ η, καθὼς ἐπίστης καλοῦμεν ταύτας, αἱ κατὰ ποιὸν ὑπερβατικαὶ ἰδέαι θὰ δυνηθῶσι ποτε ν' ἀποκτήσωσι ἀντίστοιχον γνωστικὴν δέξιαν ἐξ τοῦ πεδίου τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, δυνάμεθα, λαμβάνοντες ὑπ' ὅψιν τὰς μέχρι σήμερον σχετικὰς ἀποτελέσας, εὐλόγως ν' ἀμφιβάλλωμεν. Πειστικὴν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ἀσημάντου τῶν φανταστικῶν ἰδεῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ παρέχει ἥμιν, ἐπὶ παραδείγματι, η περὶ

ούνοιας έννοια τοῦ Σπινόζα. Οὐδεὶς δύναται νὰ πιείδῃ τὴν γονιμότητα τῆς έννοιας ταύτης ἐν τῷ συστήματι τοῦ εἰσηγμένου φιλοσόφου, ὅσα καὶ ἐν προβάλλῃ ἐναντίον ταύτης ἐπιχειρήματι ὡς πρὸς τὰ λοιπά. Παραδόξως ἡ «οὐνοία» τοῦ Σπινόζα ἐμπεριέχει ἐκ παραλλήλου ἀμφοτέρως ἀκριβῶς τὰς κατηγορίας τῶν ὑπερβατικῶν Ἰδεῶν, τὴν μὲν πραγματικὴν εἰς ἀμφότερα τὰ ἀπειρούς φύσεως κατηγορούματα τῆς διενοίσκως καὶ τῆς ὄλης (cogitatio et extensio), τὴν δὲ φανταστικὴν εἰς τὸ ἀπεριόριστον πάντων τῶν λοιπῶν κατηγορημάτων. Οὐχ ἥττον πιερὸν τῷ φιλοσόφῳ τοῦτο οὐδαμῶς λαμβάνονται ὑπὸ ὅμιν τὰ φανταστικὰ κατηγορούματα ταῦτα ἐν τῇ καθόλου ἀνιστάντει τοῦ συστήματος. Ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ δρισμοῦ¹, ἐν ᾧ γίνεται μνεῖα αὐτῶν, οὐδόλως θὰ διετάρασσετο ἡ γενικὴ ἀλλιγούχια τῶν ἀποτελουμένων τὸ σύστημα τούτῳ Ἰδεῶν καὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ τὰ μνημονεύοντα κατηγορήματα. Ἐν τούτοις φαίνεται εἰνοῖχὴ ἡ μὴ αεριστέρως ἐπιδρασίς τοιούτων φανταστικῶν Ἰδεῶν, ὅπως αναβίνει τοῦτο ἐνταῦθα. Χειροτέρα δημος εἶναι ἡ αερίστεταις θυμίνη, καθ' ἥν γίνεται θετικὴ χρῆσις τοιαύτης φύσεως ἔννοιῶν. Μεταφραστὶς ἀπόπειραι τοιούτου εἴδους ἐγένοντο πάντα τὰ πάντα τῆς Ἰδεαλογίας τοῦ Πλάτωνος. Λί πλαισίονται κατηγορηματὶ θεωρία τῶν Ἑλλίνων ἐκενοῦντο πατέρων ἔννοιας δὲν ἀπορρέουσι μόνον ἐκ τῆς ἐμπειρίας διὰ λογικῆς εὑρισκέως, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται, ὅπως καθιστᾶται νοητὴν τὴν ἐμπειρίαν. Ήρθε τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον οὐ φιλόσοπρον ἐκεῖνοι μεταχειρίζονται ἔννοιας, αἵτινες εἶναι δυνατὸν νὰ γίνονται ἐπίσημες ἐποπτικῆς παραστατικῆς. Τοιαῦται ἔννοιαι εἶναι ἡ ἀρχαὶ ὄλη, τὰ στοιχεῖα, τὰ ἀτομα, ἢ οἱ ὁδοὶ γεωμετρικαὶ βεβιώσας μιρραῖς νοούμενοι ἀφιθητοὶ τῶν Πυθαγορείων. Πᾶσαι οἱ ἔννοιαι αὗται, μολονότι ὑποθετικαὶ, δὲν εἶναι δημος ὑπερβατικαὶ κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως απρόσιαν. Λιθτοὶ δὲν περιπετεῖται ὡς περὸς αὐτὸς περὶ ἕρμηνεις, ἀλλὰ περὶ συμπληρώσεως τῆς πραγματικότητος· ἡ δὲ συμπληρώσεις αὕτη δὲν συνίσταται ἐν τῇ ἐπεκτίσει τοῦ δεδομένου, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ ποιὸν μεταβολῇ αὐτοῦ. Η Ἰδεὺ εἶναι ἡ πραγματικότης μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὄλικοῦ πέπλου, ἵστις περιβάλλει αὐτὴν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς αἰσθήσεως. Βεβιώσας ὑπάρχει κατὰ τὴν πρώτην ταύτην

1. Ὁ δογματὸς οὗτος εἶναι ὁ ἔξις: «Per Deum intelligo eum absolute infinitum, hoc est, substantiam constantem infinitis attributis, quorumque unumquodque aeternam et infinitam essentiam exprimit». (*Ethicae, pars prima de Deo*, σελ. 1. vi). [Σημ. τοῦ μεταρρυστοῦ].

ἐφαρμογὴν τῶν φανταστικῶν· οὐδεῶν ἔνταῦθα καὶ τις ἐπιφύλαξις. Αἱ πλατωνικαὶ οὐδέαι συνδέονται περὸς τοὺς γενικῶς ἴσχυοντας τύπους τῆς μορφώσεως τῶν ἔννοιῶν. Οὕτως αἱ εἰρημέναι οὐδέαι εἶνε ἀπεικονίσματα τῶν ἀντικειμένων τῆς αἰσθήσεως καὶ τῶν σχέσεων αὗτῆς. Τὰς ἀλύσεις ταύταις ἡθέλησαν νὰ θραύσωσιν οἱ Νεοπλατωνικοί, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τούτων μέχρι τῶν δυναμικῶν θεωριῶν τοῦ Σχελλιγγίου καὶ ἄλλων φανταστικῶν φιλοσοφικῶν οἰκοδομημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἔξελιπον πλέον τὰ τελείως αὐθιστρεταὶ καὶ φανταστικὰ συστήματα τῶν οὐδεῶν. 'Ἐν ταίσῃ περιπτώσει, τὰ συστήματα ταῦτα δὲν διέπουσι πᾶσαν τὴν σφαῖραν τοῦ ἐπιστητοῦ ἐκείνην, ἵνα καλοῦμεν μεταφυσικήν, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐκ παραλλήλου ἀπόπειραι ἀφορῶσαι εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς πραγματικότητος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐμπειρίας· εἰς πολλὲς δὲ συστήματα ἀπαντῶσι, καθὼς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν διὰ τὰς μεσαζούσας ταύτας κατευθύνσεις τυπικὴν μοναδολογίαν τοῦ Λεϊβνιτίου, ἀμφότεραι αὖται αἱ προσπάθειαι. Βεβιώσεις δρθότατα κατέταξεν ὁ Κάντιος ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ *adie Träume eines Geisterschlers* πάσις τὰς οὐδέας ταύτας, αἵτινες οὐδὲν παρέχουσιν ἔχεγγυον περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῶν, εἰς τὸν κόσμον τῶν δυνέρων.

'Ἀλλ' ἐνεκεν τῆς καταφανοῦς εὑρισκόμενος τῶν φανταστικῶν οὐδεῶν ἐν τῇ μαθηματικῇ ἐπιστήμῃ, ἐγείρεται τὸ ζήτημα, ὃν ή ἀποκρουστική κρίσις αὕτη ἔχῃ δύντως γενικὸν κῦρος, καὶ ὃν ἐπίσης ἐν τῷ πεδίῳ τῆς γενικωτέρας τῶν οὐδεῶν ἔξελεξεως δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσι φανταστικαὶ διαπλάσεις ἔννοιῶν, εἰς οὓς νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ ἀπόδοσις τῆς σχετικῆς σημασίας ἐκείνης, ἵνα ἔχουσιν αἱ μαθηματικαὶ φανταστικαὶ οὐδέαι διὰ τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἐπεκτάσεως τυπικῶν τινων ἔννοιῶν. Τῇ ἀληθείᾳ ἐκείνος, διστις δὲν θεωρεῖ τὴν ἴστορίαν τῆς φιλοσοφίας ως ἀπλῆν διαπαράστασιν ἐγκεφαλικῶν παρακρούσεων, διφεύλει ν^ο ἀποδώσῃ τοιαύτην τινὰ σημασίαν εἰς τοιούτου εἴδους οὐδεατὰς διαπλάσεις, αἵτινες, ὡς ή πλατωνικὴ οὐδεαλογία ἢ τὸ σύστημα τῆς «ἀρμονίας» τοῦ Λεϊβνιτίου, ἐξήσυπησαν ἐπὶ μικρὸν χρόνον ἐπιδρασιν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης. 'Η μπὸ τοῦ Λεϊβνιτίου διατυπωθεῖσα ἀρχὴ τῆς ἐνδελεχείας, καθ' ἥν πᾶσα γένεσις καὶ πᾶσα ἐνέργεια προϋποθέτουσιν ἔξελιξίν τινα δι^τ ἀπείρως μικρῶν μεταβατικῶν στιγμῶν, ἐπέξησε τῆς ἀνατροπῆς τοῦ συστήματος τῶν ὑποστατικῶν μονάδων. Οὕτως αἱ φανταστικαὶ οὐδέαι δύνανται ν^ο ἀποκτήσωσι σημασίαν παροιμίαν πρὸς ἐκείνην, ἵνα αὖται ἔχουσιν ἐπὶ μαθηματικοῦ πεδίου. 'Άλλα καὶ τὸ μὴ πραγματικὸν δύναται αὐτὸν καθ' ἐαυτὸν νὰ δια-

φωτίζει τὰς ἐννοίας, εἰς ὃν τὴν μάρρωσιν ἀγει ἡμᾶς ή πραιγματικότης. Βεβαίως τουαῦται προϊποθέσεως δὲν πρέπει νὰ ουγκρούωνται πρὸς τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς πραιγματικῆς γνώσεως, ἀλλὰ νὰ εἶναι παραδοχαὶ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς γενικοὺς βρόους ταύτης καὶ νὰ συνάδωσι πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνότητος τῆς ἡμετέρας διανοίσεως. Περισσότερον δὲ ἐπὶ ἄλλου τινὸς πεδίου ὑπάρχει ἐνταῦθι ~~πΑΡΑΓΝΗ ΦΛΟΓΗ ΙΑΝΝΙΝΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ~~ ἀριθμὸς σταθερῶν προϊποθέσεων. Οὐχὶ δὲ ἐν τῇ ἀποφυγῇ ἀντῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ὁρθῇ τούτων χρήσει καὶ ἀκριβεῖ γνῶσει τῆς οιμασίας αὐτῶν ἔγκειται ή ὑπόστασις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως. Ἐὰν δὴ μὲν αὐτοτελεῖς ἐμπειρικαὶ ἐπιστήμαι, ή φυσική, ή χημεία, ή φυχολογία καὶ ή ιστορία, ἔχοσιν ἀνάγκην τῆς ὑποθέσεως, σῦνος οὐδὲ ἡτο δινατόν νὰ στερήται ταύτης η φιλοσοφία; Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὰς ἐπιστήμας ταύτας ή ὑπόθεσις ἀναφραγνεῖται ἐν τῇ συναρμολογίᾳ συνειρριοῦ τυνης τῶν γεγονότων τῆς ἐμπειρίας, ἐνεργεῖ αὗτη ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐπὶ τῷ οκουπῷ τῆς συνδέσεως τοῦ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ δεδομένου καὶ τῶν εἰς οὐδετέλιαν ἐμπειρίαν προστεῶν προϊποθέσεων εἰς τινὰς ἐλευθέριες ἀντιφράσεων ἐνότηται, συνιδουντιν πρὸς τὰς ἀπιστήμας τῆς νοήσεως.

Πρέγαγματι δὲ ἀμφότεραι τὰ εἴδη τῆς ουγκροτήσιμως τῶν ὑποθέσεων ἔχουσι τὴν καταγωγήν των ἐν τῇ αὐτῇ ἀνάγκῃ τῆς ἐνότητος τῆς νοήσεως. Λιότι οὐδεμίαν οὐδὲ εἰχε σημασίαν ή μετατιμήσις γενικῆς τινος συνδέσεως τῶν εἰς τὴν ἡμετέριες ἐμπειρίας προσιτῶν μερῶν τῆς διαδρομῆς τοῦ κόσμου, ἀν δὲν ἐλειμθάνετο ὅτ' ὅφιν δ συνειρριδες τούτων τῶν μερῶν μετὰ τῶν εἰς ἡμᾶς μὴ δεδομένων αὐτῶν αὐτῶν καὶ ἀποτελεομέτων. Λιὸ δὲν πρέπει ἐνεκεν τῆς καταρανοσίς ἐπειδράσεως τῶν φανταστικῶν ἵδεων ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς διαμηρφώσις τῶν ὑποθέσεων νὰ καλομεν τὴν μεταφυσικὴν «*στοίχσιν λόεων*». Η μεταφυσική, καθὼς ἀκριβεῖς καὶ ή μαθηματικὴ ἐπιστήμη, δὲν αποχρείται ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν μελέτην τοῦ φανταστικοῦ, ἀλλὰ πρὸ πινετὸς καὶ κατ' ἔρεσιν περὶ τὴν ἔρευνιν τοῦ εργαγματικοῦ κόσμου. Αὐθιστρεις δημιουργήματα τῆς φαντασίας οὐδεμίαν δέσιν ἔχουσιν οἵτε εἰς τὴν φιλοσοφίαν οὔτε εἰς ἄλλια πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι τοιαῦτα προϊόνται τῆς φαντασίας ἀπαντῶσι κατά τι συγχρόνου ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ή ἀλλαχοῦ, ἀποδεικνύει τὸν ἀπειλοῦνται κίνδυνον τοιούτων φανταστικῶν διατλίσεων, ἀλλ' οὐδαμῶς τὴν δικαιολογημένην ἀναγκαιότητα τῆς ὑπάρχειας αὐτῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἐνταῦθα ίσχύει μᾶλλον δ γενικὸς κανόν, οὗτοι δοσον μεγαλύτερος εἶνε δ σειρασμός, τόσον παρίσταται ή ἀνάγκη ίσχυρᾶς θελήσεως πρὸς ἀποσύβησιν τούτου.

Ἐάν συμφώνως πρὸς τὰ εἰρημένα ὅφελωμεν εἰς ἀμφότερα τὰ εἴδη τῶν ὑπερβατικῶν ἴδεῶν, εἰς τὰς πραγματικὰς ή ποσοτικὰς καὶ τὰς φανταστικὰς ή ποιοτικὰς, ἐν τῷ πεδίῳ τῆς γενικῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, ν^o ἀποδώσωμεν, κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ ἔχτενεστέρων θεμάτων, παρήλλαγμένην κατά τινα τρόπον σημασίαν, καθὼς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἔκεινη, ητις σαφῶς ἔξεικονίζει τὴν λογικὴν τῶν ἴδεατῶν τούτων διαπλάσεων προέλευσιν, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι φαίνεται ἡδη δικαιολογημένη ή γνῶμη ἔκεινη, καθ^o ἦν τὸ δεύτερον τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ προταθέντων ζητημάτων δύναται νὰ λιθῇ κατὰ συναφῆ τρόπον. Άλι οὐ περβατικαὶ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης ἔννοιαι ἔχουσιν ἀποκλειστικῶν τυπικὴν (εἰδολογικὴν) σημασίαν. Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ ὑποθέσωμεν τὸ αὐτό, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ περβατικὰς ἔννοιας; Ἐνταῦθα δέον πρὸ παντὸς ἄλλον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, καίτοι ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ἀφορμήν, ὅπως προβάλλωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο, δὲν δύναται ὅμιλος νὰ εἴνει αὐθεντικόν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν λύσιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὰ μαθηματικὰ εἴνει κυρίως τυπική (εἰδολογική) ἐπιστήμη, ἔννοεῖται οἶκοθεν, ὅτι καὶ η ὑπερβατικὴ ἔξελιξις τῶν ἴδεων αὐτῶν οὐδὲ διατηρεῖ ἀναγκαίως τὸν τυπικὸν χαρακτῆρα τοῦτον. Λὰν δυνάμεθα ὅμιλος ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου νὰ συναγάγωμεν, ὅτι συμβαίνει τὸ αὐτὸν καὶ εἰς ἄλλα πεδία τῆς γνώσεως, ἔνθα πρόκειται οὐχὶ μόνον περὶ τῆς μορφῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν πραγμάτων. Ὅπάρχουσιν ὅμιλοι ἄλλαι αἴτιαι, αἴτινες ἀγούσιν ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἔκεινο, διερ ου συμβαίνει ἐν τῇ μαθηματικῇ ἐπιστήμῃ, ἔνεκεν τῆς ἴδιαιτέρας φύσεως τῶν ἔννοιῶν αὐτῆς, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δρος ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὴν οὖσαν αὐτῶν τῶν ὑπερβατικῶν ἴδεων. Ὁ ἀποδεχόμενος τὴν γνῶμην τοῦ Καντίου, ὅτι αἱ μορφαὶ τῆς αἰσθησιακῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς νοήσεως κεῖνται ἐν ἡμῖν, ὡς δροὶ γενικοὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἐνῷ τοῦναντίον τὸ αἰσθησιακὸν περιεχόμενον δίδεται εἰς ἡμᾶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ αἰσθήσει, συνάγει ἀμέσως τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ μορφαὶ ἔκειναι δύνανται μὲν νὰ θεωρῶνται ὡς ἰσχύουσαι δι' ἕκαστην ὑπὲρ τὰ δεδομένα δρια ἔχτεινομένην πρόσοδον, ἀλλ' ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως δέον νὰ παρέχεται πάλιν εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς ἐμπειρίας. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν ἡδη νὰ δεχθῶμεν ὀρχικήν τινα διάκρισιν τῆς μορφῆς ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς νοήσεως, ὡς πράττει τοῦτο ὁ Κάντιος, ἀλλ' ἀποδεικνύομεν ὅτι αὐτὴ ἡ διάκρισις εἴνε προῖδν τῆς ἔξελιξεως τῆς νοήσεως, οὕτως

ὅστε ἡ γνῶμη, ἡ ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐκ τῶν προτέρων ὑπερστασιν τῶν τύπων τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως καὶ τῶν ἔννοιῶν, ἐλέγχεται ἡμιαρτημένη.

Μετὰ τῆς σταθερότητος τῶν μορίων τῆς γνώσεως συνεκδηλοῦται καὶ τὸ γενικὸν κῦρος αὐτῶν. Ὅποθεν δῆποτε δὲ καὶ ἐν προέρχεται ἡ σταθερότης αὕτη, παρέχει εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα ν' ἀποδεχόμεθα πρόσοδόν τινα τῆς ἐμπειρίας ὃποτε τοὺς ὄποιους συνδέομεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐμπειρίας τάντικείμενα τῆς τε αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς διανοήσεως. Ὅντως δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀναγγειοῦται πανταχοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν ἀκόμη οὐδεμίᾳ γένηται ἀπότελος, ὅπως δικαιολογηθῇ ἡ αὕτη τῆς ὑπάρχειως αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἀστρονόμος οὐ φυσικὸς διαπηροῦται, ὅτι ὑπὲρ τὰ δρια τοῦ δρατοῦ κάστρου οὐ πέραν τοῦ παρατηρουμένου συνειρικοῦ τῶν φυσικῶν φαινομένων δὲ χῶρος καὶ δὲ χρόνος παύσιστιν ὑπάρχοντες, οὐδὲ ἔναντι τῶν μερῶν τούτων τῆς κοσμικῆς διαδοχῆς, ὅτινα δὲν εἶναι προστὰ εἰς τὴν ἡμιτεράνειαν ἀμετον ἐξιτεῖσαν, εἶναι δυνατόν νὰ μεταβιάλωνται οἱ νόμοι, συμφώνως πρὸς τοὺς ὄποιους οὐ νόησις ἡμῖν ταντίκειμενα¹. Τοῦνταντίον οὐδεὶς δύνεται νὰ λαχυρισθῇ μετὰ τῆς αὐτῆς βεβαιότητος, ὅτι αὐτὰ ταῦτα τάντικειμενα τῆς ἐμπειρίας θ' ἀπομείνουσι τὰ αὐτὰ πέρι τῶν δρῶν τῆς πραγματικῆς ἐμπειρίας, ὅτι δηλαδή, ἐπειδὴ παραδείγματι, πέρι τῶν εἰς ἡμᾶς δεδομένων δρῶν τοῦ κάστρου θὰ ὑπάρχῃ πανταχοῦ η αὐτὴ ὥλη οὐ ἐν γένει ὥλει τις οὐσία.

Ἔν τούτοις οὐδυναμία ἡμῖν τοῦ νὰ ἐκφράσωμεν γνῶμην τενὸς περὶ τοῦ περιεχομένου ἔκεινου, διπερ ἐν οὐδεμίᾳ ἐμπειρίᾳ διδεται εἰς ἡμᾶς, δὲν εἶναι βεβαιως ἀπόλυτος. Καὶ ἐν τῷ Θέματι ἀκόμη τούτῳ, δὲν ἐπειρέπεται ἡμῖν νὰ νοῶμεν τὸ περιεχόμενον τοιαύτης τινὸς πιθανῆς ἐμπειρίας, ὡς διάφορων τοῦ περιεχομένου τῆς πραγματικῆς. Η ὥλη, οἵτις οὐδέκινε χῶρον πληροῦ, καὶ η αἰτιότης τῆς φύσεως, δι² ην δὲν λαχύνουσιν οἱ αἱς ἡμᾶς γνωστοὶ νόμοι τῆς κινήσεως, φαινονται ἡμῖν οὐχὶ μόνον ὡς πραταστικαί, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀδύνατοι παραστάσεις. Λυνάμεθα μάλιστα νὰ παρατηρήσωμεν ἔνταῦθα, ὅτι οἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι πολλάκις

1. Ἐν τῇ Θεωρίᾳ τῆς γνώσεως ἀπαντᾷ ἀυτοῖς ἡ γνώμη αὕτη. Ἐπειδή δμως ἀντίκειται οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀλευθέρου ἀντιράσσεων συνειρικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀκολουθίαν καὶ εἰς τὰς ἐν σχέσει πρὸς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας λαχυρύσας ἀπαιτήσεις, εἰς ἓς, ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόφρως, ἀιματουσιν αὗται, δέον, ὡς ἀβάσιμος καὶ αὐθαίρετος, ν' ἀπορριφθῇ.

νπερπηδῶσι τὰ ὅρια τῆς πραγματικῆς ἐμπειρίας, προαναγγέλλουσι δέ, ὅτε μὲν μετ' ἀποδεικτικῆς βεβαιότητος, ὅτε δὲ τούλαχιστον μετὰ πολλῆς πιθανότητος τὴν ἐκ δεδομένων δρών ἐπέλευσιν μελλόντων γεγονότων, ή συνάγουσιν ἐξ αὐτῶν τὴν ὑπαρξίαν προγενεστέρων γεγονότων, μή δυναμένων ν' ἀποδειχθῶσιν ἀμέσως.

Ἄπὸ γενικῆς ἀπόψιμεως ὑπάρχουσι δύο κανόνες, συμφώνως πρὸς τοὺς ὄποιους δύναται τις νὰ μορφώσῃ ἵδεαν τινά, οὐ μόνον περὶ τῶν τυπικῶν συστατικῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ περὶ τῆς ὑλῆς τοῦ ὑπερεμπειρικοῦ τούτου συνειρμοῦ. **Πρῶτον**, ἐφ' ὅσον τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως καθορίζεται ὑπὸ τῆς μορφῆς ταύτης, παρέχεται μετὰ τοῦ γενικοῦ κύρους αὐτῆς καὶ τὸ γενικὸν κῦρος τοῦ περιεχομένου τῆς γνώσεως· καὶ δεύτερον, ἐκεῖ ἔνθα μία ὑπὸ τῆς ἡμετέρας διανοίσεως ἐξαριθμεῖσα ἀλλιγουχία αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ἐκτείνεται ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας, ή κατὰ τὸν τρόπον τούτον προκαλούμενη πρόδοδος ἐμπειρίας συγχρόνως πάντοτε τὸ τε περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Συμφώνως πρὸς τὸν πρῶτον τῶν ἀριθμέντων κανόνων ἀποδίδομεν, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὰς μηχανικὰς ἀρχὰς, καθὼς εἰς τὸν νόμον τῆς ἀδρανείας καὶ εἰς τὸν τῆς ἰσότητος τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἀντιδράσεως γενικὸν κῦρος, ἢν καὶ οἱ νόμοι οὗτοι δὲν ἔχουσι μόνον, ὡς τάριθμητικὰ καὶ τὰ γεωμετρικὰ ἀξιώματα, τυπικὴν σημασίαν, ἀλλὰ προϋποθέτουσι βάσιν τινὰ τῆς κινήσεως. Μετὰ τῆς μορφώσεως τῶν εἰρημένων ἀρχῶν συγκροτοῦνται ἐπίσης ὑποθέσεις, ἀφοροῦσαι εἰς τὰς ἴδιότητας τῆς μηχανοευθείας ταύτης βάσεως. Ἐν τούτοις αἱ οὕτω νοούμεναι ἴδιότητες συνδέονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον πρὸς τὰς τυπικὰς ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ ἴδιότητας τῶν ὑλικῶν ἐνεργειῶν, ὡστε οὖσι ωδῶς διαφέρουσιν ἐνεκεν τούτου τῶν λοιπῶν ἴδιοτήτων, αἵτινες, ὡς αἱ ἴδιαιτεραι μορφαὶ τῆς κινήσεως ὑλικῶν στοιχείων, δύνανται νὰ εἴνεται πάσι διαφόρου φύσεως καὶ ν' ἀπαιτῶσι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρχεως αὐτῶν εἰδικὰς ἐμπειρικὰς γνώσεις.

Στενότερον ἀκόμη σχετίζεται ὁ δεύτερος κανόνις πρὸς τι κατά τε τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφὴν τελείως δεδομένον περιεχόμενον τῆς γνώσεως. Ἡ ἐπιστηλιονικὴ ἔρευνα τῶν αἰτιωδῶν συνειρμῶν οὐδέποτε ἀρκεῖται εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν ἀμέσων γεγονότων τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ἀκαθέντως προβαίνει εἰς τὴν ἐπέκτασιν αὐτῶν ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας, ὑπὸ περιεργαζομένη τὴν πραγματικότητα καθ' ἄπασαν τὴν ἐκτασιν αὐτῆς συναρμολογῆς ταύτην εἰς τι σύνολον, ἐν τῇ ἀλλιγουχίᾳ τοῦ ὄποιου περιέχεται τὸ πρῶτον

ή κατανόησις τῶν οὐθ' ἔκαστα συστατικῶν στοιχείων. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται μόνον, ως πρότερον, περὶ τῆς γενικεύουσας, τῆς ἀφορώσης εἰς τὸ πρὸς τοὺς τυπικοὺς (εἰδολογικοὺς) τῆς φυσικῆς νόμους συνδεόμενον ἀφηρημένον περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς κατανοήσεως τῶν τελείως συγκεκριμένων στοιχείων τῆς πραγματικότητος ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ταύτης, τοῦ νόμου τῆς αὐτούτητος, διότι οὐδὲν ὑπάρχει ἔστω καὶ λίγη περιφρισμένον συστατικὸν στοιχεῖον πραγματικῆς ἐμπειρίας, μεθ' οὐ νὰ μὴ συνδέονται σχέσεις τινὲς προδευτικαὶ καὶ ἀγαθομάκα. Ἀλλ' ἔχεινο, ὅπερ ἀποκτᾶται ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποσότητα τοῦ περιεχομένου, παραβλάπτει συγχρόνως τὴν ἕκταπιν τῆς ἐπιτυγχανομένης ἀπόφθεσης.

"Οσον δριστικώτεραι καθίστανται ἐν ταῖς λεπτομερεῖαις αὐτῶν οἱ συμφώνιαις πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος συτελούμεναι ἐπεκτάσεις τῆς πραγματικότητος, τοποθίτον ἐπισφαλέστεραι γίνονται αὗται καὶ τοποθίτον μεταβιβλοῦνται εἰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττον πιθανὰς ὑποθέσεις. Λιότι ὅροι τινὲς, οὐδὲ δὲν διηγεῖταις νὰ προΐδῃ, εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβιβλωτικά πάντοτε τὴν εἰκόναν ἔκεινην, ἵστις τελεῖται ἐπὶ τῇ βίᾳ τοῦ ὄριατρον προβατούλλεων. Οὗτος ἐρειδόριθμα ἔχει τοῦ ἀπεριορίστου πόρους τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος, ἐνῷ, ὅσον ἀριθμὸς εἰς τὰς ἀρχικὰς καὶ τελικὰς καταστάσεις τοῦ ἡμικέροντος πλανητικοῦ αιστήματος, στηριζόμεθα ἐπὶ ὑποθέσεις, αἵτινες, ὅσον τοί τὴν φρίνωνται πιθαναντὶ ἐν ταῖς ἕκατον λεπτομερεῖαις, οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἐγείρωσιν ἀξιολόγου βεβαιότητος. Πάντες δέρος τοιαῦται ὑποθέσεις δὲν εἶναι μόνον πιθαναντὶ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόφθεσης ἀναγκαῖαι, ἐφ' ὅσον γίνεται ἐν ταύταις ἡ δικαιολογημένη ἀπότικρι, ἡ ἀποποκτοῦσαι εἰς τὴν αμφιλήψουσιν τῶν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ δεδομένον αἰτιολόγον συνεργμόν. Ἐάν πράγματι αὕται ἐμπένθωται μετὰ συνειδήσεως ἐν τῇ ἀποτέλεσμα ταύτῃ, καὶ ἐν ἀκόμη τὰ πραγματικὰ γεγονότα διαφεύγουσιν αὐτάς, δύνανται πάντως νὰ ὑφεληθεύται ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι διαφωτίζουσι πικραλίδης τὰς εἰς ἀριστρέντις τινὰς ὅρους ἀνηκούσιας ἀκολουθίας, αἵτινες θὰ προέκυπτον, ἀνευ τῆς ἔπειτα ὑπεροχέων δρών. Ἀλλ' ὅτως αἱ ἐφαρμογαὶ τῶν ἀνοτέρων μνημονεύθεντων κανόνων προσδιορίζουσιν ἀλλιὰς, δεδομένου ὅτιος ὅτι ἡ προαγωγὴ τῶν ἐμπειριῶν αἰτιολόγον συνεργμόν ἐν μέρει μὲν περιορίζεται εἰς τὰ πρηγμένα συστατικὰ στοιχεῖα, ἐν μέρει δὲ ἐκτενεῖται ἐπὶ τὸ συγκεκριμένον περιεχόμενον αὐτῶν, οὗτοι λεπτομερέστερον ἔξεταζόμενοι οἱ κανόνες ἔχεινοι ἐλέγχονται ἀς μερικάσσεις τοῦ νόμου τῆς αὐτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὅποις ἐξ ὅσου

διέπει ἐνταῦθα τὴν ἀλληλουχίαν τοῦ γενικωτάτου περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας μετὰ τῶν τυπικῶν ὅρων αὐτῆς, καθ' ὃν τρόπον προκύπτει ἐκ τῆς ἀλληλουχίας ταύτης ἡ σύνδεσις δεδομένων ἐμπειρικῶν γνώσεων πρὸς ἄλλήλας καὶ ἐν τέλει πρὸς ἐμμέσως δεδομένας αἵτίας καὶ ἀποτελέσματα.

Ἐνταῦθα ὑπάρχει ἐμπράγματός τις ἀπόδειξις τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ μνημονεύθεσις γενικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ ἔννοια τῶν ὑπερβατικῶν ἵδεῶν ἀγει ἡμᾶς εἰς τὴν γενικῶς ἴσχυουσαν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου τῆς αἴτιότητος.

Ἄλλα εἰς τὸ ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ προβληθὲν ἐρώτημα, ὃν ἡ ἀρχὴ τῶν ὑπερβατικῶν ἵδεων, ἐν τῇ γενικωτέρᾳ ἐαυτῆς ἐφαρμογῇ ἔχει μίαν ἀπλῶς τυπικὴν σημασίαν, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ μαθηματικῇ ἐπιστήμῃ, δέοντα δέ σωματεῖν, λαμβάνοντες ὑπὸ ὕψους τὸ περιεχόμενον τῶν δύο ἐκείνων κανόνων, ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Ηὕτως ὑπερβατικὴ πρόδοσις, εἰς ἣν ἀγει ἡμᾶς ἡ νόησις, ἐνεκεν τῆς ἐν αὐτῇ ἐμφύτου διοπῆς πρὸς ἀπεριόριστον σύνδεσιν τοῦ δεδομένου μετὰ τῶν πρὸς αὐτὸν συναφῶν προϋποθέσεων, σχετίζεται κατὰ γενικὸν κανόνα τόσον πρὸς τὸ περιεχόμενον, ὃσον καὶ πρὸς τὴν μορφὴν τῆς ἐμπειρίας, ἐν μέρει μὲν διότι ἡ λογικὴ σύνδεσις τῆς ἐμπειρίας δέοντα δέ σεριβάλλῃ πᾶσαν τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Διὸ τῶν ἐμμέσως δεδομένων προϋποθέσεων αἵτινες ἀφορῶσιν εἰς ταύτην, ἐν μέρει δὲ διότι κατὰ τὰς γενικωτάτας ἀρχὰς τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως ἡ ὑλὴ καὶ ἡ μορφὴ συνδέονται στενῶς πρὸς ἄλλήλας, οὕτως δέ στε προϋποθέτουσιν ἀμφότεραι ἐκ νέου τὴν ὑπάρχειν ἄλλήλων κατὰ σχέσιν αἵτιας καὶ ἀποτελέσματος.

Τὰ προλεχθέντα ὑπεμφαίνουσι τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ἀπερ μένουσιν αὐθεντικὰ ὡς πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἰδιαιτέρων ὑπερβατικῶν προβλημάτων. Ταῦτα δὲ διαιροῦνται εἰς **κοσμολογικά**, **ψυχολογικά** καὶ **δυτολογικά**. Τὰ κοσμολογικὰ προβλήματα προτάσσονται ἐν τῇ διαιρέσει ταύτῃ οὐ μόνον ἐνεκεν τῆς μείζονος ἀπλότητος καὶ συφηνείας αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεκεν τῆς ἀπὸ ἄλλήλων στενῆς ἔξαρτησεως. Καθ' ὃν τρόπον τὸ δυτολογικὸν πρόβλημα παρασκευάζεται ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων προβλημάτων, ἀπερ ἔχουσι μικροτέραν ἔκτασιν, οὕτω τὸ ψυχολογικὸν πρόβλημα καθορίζεται ὑπὸ τοῦ κοσμολογικοῦ, μολονότι τοῦτο προϋποθέτει μόνον γενικά τινα γεγονότα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ ἐνταῦθα πρόκειται μόνον περὶ τῆς μελέτης τῆς γενικῆς ἔξελλεσεως τῶν φιλοσοφικῶν ἵδεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως αὐτῶν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ διανοίᾳ, δέοντα δὲ ἀρκεσθῶμεν πρὸς τὸ παρόν εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῆς συστηματικῆς ἀλληλουχίας.

τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ δημιουργηθεῖ περὶ αὐτῶν διεξοδικώτερον ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ὧ θὲ γεννή λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν καθ' ἑκαστα ὑπερβατικῶν ιδεῶν.

5. Σχέσεις τῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν πρὸς τὰς μεταφυσικὰς κοσμοθεωρίας.

Εἰς ἑκάστην τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσῶν τριῶν ἔξελιξεων, ἥτοι εἰς τὴν κοσμολογικήν, τὴν ψυχολογικὴν καὶ τὴν δυτολογικήν, διακρίνομεν πάλιν δύο εἶδη προσδόου, εἴ τον μὲν ἄγειν μᾶς εἰς τὴν ίδεαν ἐνὸς ἀπειρου συνόλου, τὸ δὲ εἰς τὴν ίδεαν μᾶς ἀδιαιρέτον ἐνότητος. Ἐπειδὴ ἀμφότεραι αἱ ίδεαι αὗται ἀποκτῶνται μὲν διά τινος ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἀρχομένης προσδόου, ἀνευρίσκονται δῆμος, ὑπὲρ τὰ δρις τῆς ἐμπειρίας, ἐν τῷ τέρτιαρι συνειρμοῦ τινος, οἵτις θεωρεῖται ὡς συντετλεσμένος, συνάδουσι τελείως πρὸς τὰς δύο μαθηματικὰς ἔννοιας, ἥτοι πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἀπειρωτικοῦ μεγάλου* καὶ τοῦ *ἀπειρωτικοῦ μικροῦ*. Συγχρόνως ἑκάστη τῶν ἔννοιῶν τούτων χρησιμεύει ὑπὲρ διετῆν μορφήν, τουτέστιν ὑπὲρ τὸν τίνον μᾶς μηδέποτε διακοπτομένης, καὶ ὑπὲρ τὴν μορφὴν μᾶς ἥδη συντελεσθεῖσης ἀπειρου παλινδρομήσεως. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αντιβαίνει βάσιν μᾶς ὑπὲρ πᾶν δριον ἐκτενομένης προσδόου, τὸ δὲ δεύτερον, ἐπειδὴ ἀπειτεῖται ἡ ὑπαρξίας ίδεας τινός, οἵτις ἀντικρύττει ἀποκλύτως τὴν προσδόου ταύτην. Κατὰ ταῦτα τὰ ίδιαίτεραι προβλήματα διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ κοσμολογικὴ ἔννοια λαμβάνει ὕψιν ὑλικοῦ συστατικοῦ στοιχείου, δεδομένου ὅτι δύνανται νὰ παρατηρῶνται ἡ γυρινὴ μορφὴ τῆς ὑλῆς ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ καὶ τὸ ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ δεδομένον περιεχόμενον, ἥτοι ἡ ὑλικὴ οὐσία καὶ ἡ αἰτιόδης ἐνέργεια αὐτῆς, ἐνῷ καθ' ὅσον ἀριθμὸς εἰς τὰς ψυχολογικὰς καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὰς δυτολογικὰς ίδεας δὲν δύναται τις νὰ προστῇ εἰς ἀφαιρέσσεις ἐκ τῆς πριγματικότητος. Ήτοι τούτου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν ἕχω κόσμος δίδεται ἥμιν ὡς σύνολον τι στοιχείου, ἐν ᾧ δυνάμεθα νὰ λαμβάνωμεν ὑπὸ διφιν εἶτε τὴν μορφὴν τῆς διατάξεως, εἶτε μετ' αὐτῆς συγχρόνως τὰς ίδιαντιτας καὶ ἀλληλεπιδράσεις τῶν στοιχείων, ἡ δὲ ψυχολογικὴ ἐμπειρία παρέχει ἥμιν ἀμεσά τινας ἐμπειρικὰ περιεχόμενα, ἕπερ, ὡς ἐπωτερικὰ αἰσθήματα, ἀποβάλλονται τὸν χαρακτῆρα τούτον, ὅταν θελήσωμεν ν' ἀποβλέψωμεν μόνον εἰς τὴν μορφὴν αὐτῶν. Οὕτως αἱ κοσμολογικαὶ ίδεαι ἔχουσιν ἐν μέρει μὲν πραγματικήν, ἐν μέρει δὲ φαινταστικῶς ὑπερβατικήν.